ҮНЭТ ЦААСНЫ ЗАХ ДЭЭЛ ДЭЭР БРОКЕР, ДИЛЕР, АНДЕРРАЙТЕРИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА ЭРХЛЭХ ЭТГЭЭДЭД МӨРДӨГДӨХ НЯГТЛАН БОДОХ БҮРТГЭЛИЙН ЗААВАР, ДАНСНЫ ЖАГСААЛТ, САНХҮҮГИЙН ТАЙЛАН, ТОДРУУЛГЫН МАЯГТ

Санхүүгийн зохицуулах хорооны дарга, Сангийн сайдын хамтарсан тушаал

- 1 дүгээр хавсралт - Үнэт цаасны зах зээл дээр брокер, дилер, андеррайтерийн үйл ажиллагаа эрхлэх этгээдэд мөрдөгдөх нягтлан бодох бүртгэлийн заавар
- 2 дугаар хавсралт - Дансны нэгдсэн жагсаалт
- 3 дугаар хавсралт - Санхүүгийн тайлан, тодруулгын маягт, загвар

Санхүүгийн тайлан, түүний бүрэлдэхүүн хэсгүүд

- Санхүүгийн тайлангийн мэдэгдэл
- Санхүүгийн байдлын тайлан
- Орлогын дэлгэрэнгүй тайлан
- Өмчийн өөрчлөлтийн тайлан
- Мөнгөн гүйлгээний тайлан *(шууд аргаар)*
- Тайлбар тодруулга *(жилийн эцсийн тайланд)*

Хөрөнгө

- Өнгөрсөн хугацааны үйл ажиллагааны үр дүнд үүсч бий болсон, байгууллагын эзэмшилд байгаа, ирээдүйд эдийн засгийн үр ашиг, үйлчилгээний чадавхиа өгөх нөөцийг *хөрөнгө* гэнэ.
  - Дангаараа буюу бусад хөрөнгөтэй хослон, шууд ба шууд бус замаар цэвэр мөнгөн гүйлгээ буюу үйлчилгээг нэмэгдүүлэх чадавхи бүхий ирээдүйн үр ашгийг агуулж байна;
  - Компани хөрөнгөөс олох үр ашигт хяналт тавьж чадахуйц байна;
  - Компани олсон үр ашгаа хянах буюу захирах эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх ажил гүйлгээ хийгдэнэ.

Эргэлтийн хөрөнгө

- Ашиглалтанд нь ямар нэг хязгаар тавигдаагүй мөнгө болон мөнгөтэй адилтгах хөрөнгө;
- Байгууллагын үйл ажиллагааны нэг циклийн хэвийн нөхцөлд хэрэгжихээр хүлээгдэж байгаа, эсвэл худалдан борлуулах ба ашиглахаар эзэмшиж байгаа;
- Худалдах зориулалттай юмуу богино хугацаатай эзэмшиж байгаа бөгөөд тайлангийн өдрөөс хойш арван хоёр сарын дотор хэрэгжихээр хүлээгдэж байгаа.

Эргэлтийн хөрөнгө

- Мөнгө, түүнтэй адилтгах хөрөнгө
- Дансны авлага
- Татвар, НДШ-ийн авлага
- Бусад авлага
- Санхүүгийн хөрөнгө
- Бараа материал
- Урьдчилж төлсөн зардал/тооцоо
- Бусад эргэлтийн хөрөнгө
- Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй эргэлтийн бус хөрөнгө

Эргэлтийн бус хөрөнгө

- Үндсэн хөрөнгө
- Биет бус хөрөнгө
- Урт хугацаат хөрөнгө оруулалт
- Хойшлогдсон татварын хөрөнгө
- Хөрөнгө оруулалтын зориулалттай үл хөдлөх хөрөнгө

Өр төлбөр

- *Өр төлбөр гэж* компанийн үйл ажиллагаагаар бий болсон бусдын өмнө хүлээсэн эдийн засгийн үүрэг, хариуцлага юм.
- *Богино хугацаат өр төлбөр* гэдэг нь аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааны циклийн хэвийн нөхцөлд төлбөр нь төлөгдөхөөр хүлээгдэж байгаа эсхүл тайлангийн өдрөөс хойш 12 сарын дотор төлбөр нь төлөгдөх өр төлбөрийг хэлнэ.

Богино хугацаат өр төлбөр

- Дансны өглөг
- Цалингийн өглөг
- Татварын өглөг
- НДШ-ийн өглөг
- Богино хугацаат зээл
- Хүүний өглөг
- Ногдол ашгийн өглөг
- Урьдчилж орсон орлого
- Нөөц /өр төлбөр/
- Бусад богино хугацаат өр төлбөр
- Борлуулах зорилгоор эзэмшиж буй хөрөнгөнд хамаарах өр төлбөр

Урт хугацаат өр төлбөр

- *Урт хугацаат өр төлбөр гэдэг* нь бизнесийн үйл ажиллагааны хэвийн цикл эсвэл нэг жилийн аль уртад төлөгдөхгүй буюу 1 жилийн дотор одоо байгаа эргэлтийн хөрөнгөөр барагдахгүй үүрэг хариуцлага юм.
  - Урт хугацаат зээл
  - Нөөц /өр төлбөр/
  - Хойшлогдсон татварын өр
  - Бусад урт хугацаат өр төлбөр

Эздийн өмч

- Эздийн өмч нь тухайн мэргэжлийн байгууллагын нийт хөрөнгийн дүнгээс өр төлбөрийг хассан дүнтэй тэнцүү байна.
- *Оруулсан капитал /Хувь нийлүүлсэн хөрөнгө/ нь* капитал өмчийн хувьцаанд төлсөн буюу өөр ямар нэг байдлаар бизнест ашиглахын тулд хувьцаа эзэмшигчдийн оруулсан хөрөнгийн нийт дүнг хэлнэ. (хувьцаа, нэмж төлөгдсөн капитал)
- *Олсон капитал нь* ашигтай үйл ажиллагаа явуулсны үр дүнд нэмэгдсэн капитал. Энэ нь тухайн мэргэжлийн байгууллагын хуваарилагдаагүй нийт орлого юм.

Эздийн өмч

- Өмч (төрийн, хувийн, хувьцаат)
- Халаасны хувьцаа
- Нэмж төлөгдсөн капитал
- Хөрөнгийн дахин үнэлгээний нэмэгдэл
- Гадаад валютын хөрвүүлэлтийн нөөц
- Эздийн өмчийн бусад хэсэг
- Хуримтлагдсан ашиг

Орлого

- *Орлого ба олз* гэдэг нь компаний үйл ажиллагааны явцад тайлант хугацаанд бий болсон хөрөнгийн дотогш урсгал, өр төлбөр барагдуулалт болон өмчийн өсөлт хэлбэрээр эдийн засгийн өгөөж нэмэгдэхийг хэлнэ.
- Мэргэжлийн байгууллагын үндсэн үйл ажиллагааны явцад үүсэх өгөөж нь үндсэн үйл ажиллагааны орлого болно.

Орлого

- Үндсэн үйл ажиллагааны орлого:
  - Брокер, дилерийн үйл ажиллагааны орлого
  - Андеррайтерийн үйл ажиллагааны орлого
  - Үнэт цаасны арилжааны цэвэр орлого
  - Үнэт цаасны үнэлгээний тэгшитгэлийн цэвэр орлого
- Бусад орлого, олз:
  - Түрээсийн орлого,
  - Хүүний орлого,
  - Ногдол ашгийн орлого,
  - Эрхийн шимтгэлийн орлого
  - Бусад орлого

Зардал

- *Зардал ба гарз* гэдэг нь үндсэн үйл ажиллагааг байнга явуулахын тулд бусад үйл ажиллагааг гүйцэтгэснээр хөрөнгө буурч өр төлбөр үүсэх явдал юм.
- Мэргэжлийн байгууллагын үндсэн үйл ажиллагааны явцад үүсэх үр ашгийн бууралт нь үйл ажиллагааны зардал болно.

Зардал

- Үндсэн үйл ажиллагааны зардал
  - Борлуулалт, маркетингийн зардал
  - Ерөнхий ба удирдлагын зардал
  - Санхүүгийн зардал
- Бусад зардал, гарз
  - Гадаад валютын ханшийн зөрүүний гарз
  - Үндсэн хөрөнгө данснаас хассаны гарз
  - Биет бус хөрөнгө данснаас хассаны гарз
- Татварын зардал

Санхүүгийн хөрөнгө - Үнэт цаасаар оруулсан хөрөнгө оруулалт

- Богино хугацаанд ашиг олох зорилготой
- Өрийн болон өмчийн үнэт цаас, арилжааны багцад багтсан үнэт цаас
- Худалдан авснаас хойш 6 хүртэлх сарын хугацаанд эргүүлэн худалдах

Арилжааны (ашиг, алдагдалд бодит үнэ цэнийн зөрүүг хүлээн зөвшөөрөх)

- Тодорхой төлбөрийн хуваарьтай, тогтсон хугацаанд дуусгавар болох үнэт цаас (өрийн хэрэгсэл)
- Идэвхтэй зах зээлийн жишиг үнэтэй
- Хугацааг нь дуустал эзэмшихээр шийдвэрлэсэн ба ингэх боломжтой

Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших

- Тодорхой төлбөрийн хуваарьтай, тогтсон хугацаанд дуусгавар болох үнэт цаас (өрийн хэрэгсэл)
- Идэвхтэй зах зээлийн жишиг үнэгүй
- Анх хүлээн зөвшөөрөхдөө арилжааны эсвэл борлуулахад бэлэн гэж ангилаагүй бай

Зээл ба авлага

- Бусад
- Өрийн ба өмчийн

Борлуулахад бэлэн

Санхүүгийн хөрөнгө - Үнэт цаасаар оруулсан хөрөнгө оруулалт

Арилжааны (ашиг, алдагдалд бодит үнэ цэнийн зөрүүг хүлээн зөвшөөрөх)
→ **Ашиг, алдагдлаарх бодит үнэ цэн**
→ Үнэт цаасны үнэлгээний тэгшитгэлийн орлого, зардал

Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших
→ **Хорогдуулсан өртөг**
Ангилал өөрчлөхийг хориглоно

Зээл ба авлага
→ **Хорогдуулсан өртөг**
→ Хорогдуулсан өртөг - анхны өртгөөс төлөлтийг хасч, үр ашигт хүүгийн аргаар тооцоолсон урамшууллын хорогдуулалтыг хасах эсвэл хямдруулалтын хорогдуулалтыг нэмж, хуримтлуулан тооцсон хүүгийн авлагыг нэмнэ

Борлуулахад бэлэн
→ **Бусад дэлгэрэнгүй орлого болох бодит үнэ цэн**
→ Дахин үнэлгээний сан – Борлуулахад бэлэн үнэт цаас

Бодит үнэ цэнэ

- 1-р түвшин: Үнэт цаасны идэвхтэй зах зээлийн жишиг үнэ (олон улсын болон дотоодын зах зээл дээр идэвхтэй арилжаалж буй үнэ)
- 2-р түвшин: Ижил төстэй санхүүгийн хэрэгслийн идэвхтэй зах зээлийн жишиг үнэ (шаардлагатай залруулгыг хийнэ)
- 3-р түвшин: Үнэт цаасны зах зээл идэвхтэй биш бол үнэлгээний аргыг ашиглана. Тухайлбал, дискаунтчилсан мөнгөн гүйлгээний шинжилгээ, опционы үнийн загвар гэх мэт (бэлэн олдохгүй мэдээлэл)
- Бодит үнэ цэнийг найдвартай тооцоолох боломжгүй бол өртгөөр

Жишээ (Арилжааны үнэт цаас)

- Мэргэжлийн байгууллага 100,000.00 төгрөгийн нэрлэсэн үнэтэй, 12 сарын хугацаатай, сарын 4,5%-ийн хүүтэй Засгийн газрын өрийн бичгийг 104,100 төгрөгөөр худалдан авсан. Үр ашигт хүүг (Internal Rate of Return) 4%-иар тооцоолсон.

1) Үнэт цаасыг худалдан авахад:

Дебит: Засгийн газрын үнэт цаас	104,100
Кредит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	104,100

2) Сарын эцэст үнэт цаасны хүү төлөгдсөн бол:

Дебит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	4,500
Кредит: Хүүгийн орлого	4,500

Жишээ (Арилжааны үнэт цаас)

3) Тайлант сарын сүүлийн өдөр үнэт цаасыг бодит үнэ цэнээр нь дахин үнэлсэн ба 105,000 төгрөг байв:

Дебит: Засгийн газрын үнэт цаас	900
Кредит: Үнэт цаасны үнэлгээний орлого	900

4) Үнэт цаасыг 106,000 төгрөгөөр худалдсан бол:

Дебит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	106,000
Кредит: Үнэт цаасны арилжааны орлого	1,000
Кредит: Засгийн газрын үнэт цаас	105,000

5) Үнэт цаасны үнэлгээний хэрэгжээгүй орлогыг хааж, тохируулав:

Дебит: Үнэт цаасны үнэлгээний орлого	900
Кредит: Үнэт цаасны арилжааны орлого	900

Жишээ (Борлуулахад бэлэн үнэт цаас)

3) Тайлант сарын сүүлийн өдөр үнэт цаасыг бодит үнэ цэнээр нь дахин үнэлсэн ба 105,000 төгрөг байв:

Дебит: Засгийн газрын үнэт цаас	900
Кредит: Үнэт цаасны дахин үнэлгээний сан	900

4) Үнэт цаасыг 106,000 төгрөгөөр худалдсан бол:

Дебит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	106,000
Кредит: Үнэт цаасны арилжааны орлого	1,000
Кредит: Засгийн газрын үнэт цаас	105,000

5) Дахин үнэлгээний санг хаав:

Дебит: Үнэт цаасны дахин үнэлгээний сан	900
Кредит: Үнэт цаасны арилжааны орлого	900

Жишээ (Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших үнэт цаас)

1) Үнэт цаасыг худалдан авахад

Дебит: ХЭХЭҮЦ - Засгийн газрын үнэт цаас	100,000
Дебит: Үнэт цаасны урамшуулал	4,100
Кредит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	104,100

2) Үнэт цаасны хүү төлөгдсөн бол

Дебит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	4,500
Кредит: Үнэт цаасны урамшуулал	336
Кредит: Хүүгийн орлого	4,164

3) Үнэт цаасны хугацаа дуусч, үндсэн төлбөр төлөгдсөн:

Дебит: Мөнгөн хөрөнгийн данс	100,000
Кредит: ХЭХЭҮЦ - Засгийн газрын үнэт цаас	100,000

Жишээ (Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших үнэт цаас)

- Үр ашигт хүүгийн аргаар тооцоолсон хүүгийн орлого, урамшууллын хорогдол

	Хүү тооцох хугацаа	Хөрөнгө оруулалтын дансны дүн	Хүүгийн орлого	Нэрлэсэн хүүгийн төлбөр	Нэмэгдлийн хорогдуулалт	Хорогдуулаагүй нэмэгдэл
		(a)	(b)=(a)*4%	(c)=100,000*4,5%	(d)=(c)-(b)	(e)=(a)-200,000
0	2012.01.01	104,100				4,100
1	2012.01.31	103,764	4,164	4,500	336	3,764
2	2012.02.28	103,415	4,151	4,500	349	3,415
3	2012.03.31	103,052	4,137	4,500	363	3,052
4	2012.04.30	102,674	4,122	4,500	378	2,674
5	2012.05.31	102,281	4,107	4,500	393	2,281
6	2012.06.30	101,872	4,091	4,500	409	1,872
7	2012.07.31	101,447	4,075	4,500	425	1,447
8	2012.08.31	101,005	4,058	4,500	442	1,005
9	2012.09.30	100,545	4,040	4,500	460	545
10	2012.10.30	100,000	3,955	4,500	545	0
	Нийт			45,000		

СТОУС-ын дагуу тооцоолсон үнэт цаасны эрсдэлийн сангийн зардал

Арилжааны (ашиг, алдагдалд бодит үнэ цэнийн зөрүүг хүлээн зөвшөөрөх)	Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших	Зээл ба авлага	Борлуулахад бэлэн

Арилжааны → Үнэ цэнийн бууралтыг тусгайлан тооцохгүй

Хугацааны эцэс хүртэл эзэмших, Зээл ба авлага, Борлуулахад бэлэн →

- Үнэ цэн буурсан гэх бодитой нотолгоо байгаа эсэх
- Эрсдэлийн сангийн зардал:
- = Дансны үнэ - Нөхөгдөх дүн
  - Нөхөгдөх дүнг борлуулах зардлыг хассан бодит үнэ цэн ба ашиглалтын өртөг (ирээдүйн мөнгөн гүйлгээний өнөөгийн үнэ цэн)-ийн аль ихээр тодорхойлно.

Хараат, хамтын хяналттай, охин компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт

Хараат компани
(мэдэгдэхүйц нөлөө 20%-50%)
Хамтын хяналттай компани
(хамтын хяналт)

Өмчийн аргаар

- Анхны удаад өртгөөр хэмжинэ
- Дараа үеүдэд цэвэр хөрөнгөөс хүртэх хувийг тохируулна

- Цэвэр ашгаар өснө
- Ноогдол ашгаар буурна

Охин компани *(хяналт)*

Өртгийн аргаар эсвэл Бодит үнэ цэнээр

- Өртгийн аргаар хөрөнгө оруулалтыг өртгөөр хэмжинэ
- Зөвхөн үнэ цэнийн бууралтыг тохируулна

Нэгтгэсэн санхүүгийн тайлан

Нэгтгэсэн санхүүгийн тайланд өртгөөр нь толилуулна

Жишээ (Өмчийн арга)

- Мэргэжлийн оролцогч Blue Widgets Corporation компанийн хувьцааны 30%-ийг 100 сая төгрөгөөр худалдан авсан. Тайлант жилд Blue Widgets Corporation компани нийт 10 сая төгрөгийн цэвэр ашигтай ажилласнаа тайлагнаж, саналын эрхтэй бүх хувьцаа эзэмшигчиддээ 4 сая төгрөгийг ногдол ашигт хуваарилсан.
- 1) Хөрөнгө оруулалтыг анх бүртгэхдээ

Дебит: Хараат компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт 100 сая

Кредит: Мөнгөн хөрөнгө 100 сая

- 2) Хараат компанийн тайлагнасан цэвэр ашгаас хувь тэнцүүлэн тохируулга хийсэн (10 сая*30%)

Дебит: Хараат компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт 3 сая

Кредит: Хөрөнгө оруулалтын орлого 3 сая

- 3) Хараат компанийн зарласан ноогдол ашгийг хөрөнгө оруулалтаа бууруулж бүртгэнэ (4 сая*30%)

Дебит: Мөнгөн хөрөнгө 1,2 сая

Кредит: Хараат компанид оруулсан хөрөнгө оруулалт 1,2 сая

Анхаарал тавьсанд баярлалаа